

Сергій Оболенський — териолог, польовик, дослідник степових ссавців

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Serhiy Obolensky, a mammalogist, field scientist, and researcher of the steppe mammals. — Essay on one of the most productive researchers of mammals, a graduate of Kyiv University, a colleague of F. Dobrzhansky, I. Pidoplichko, B. Vinogradov, A. Formozov and others. The researcher specialized mainly in the study of steppe fauna, including faunas of Slobozhanshchyna, Chernozem, the North Caucasus, the Volga region, Mongolia and others. He focused on rodents, especially sousliks, voles, mice, and worked with bone materials (owl pellets, fossils, skull and tooth identification) and studied agricultural pests and topics of their control.

Біографічні деталі

Оболенський Сергій Іванович народився близько 1898 р.¹ Відомо лише, що «Оболенський — син княжого роду» (Формозов 2006; про Оболенських в мережі є чимало джерел). Навчався в Києві в Університеті св. Володимира (УсВ, згодом КІНО, КДУ, КНУ), найімовірніше у 1914–1918 рр.

Відомо, що у 1917–1918 рр., ще студентом, С. І. брав участь у розбудові експозиції Зоологічного музею УсВ (М. Біляшівський, особ. повід.)². Одразу після закінчення УсВ, з осені 1918 р., став до роботи асистентом кафедри зоології Київської політехніки (зав. О. Лебедев) і пробув там до весни 1920 р., після чого поступився місцем Ф. Г. Добржанському.

Рис. 1. Сергій Оболенський на фото з колегами (невід., фрагмент). Фото А. Аргиропула; близько 1930 р., з архіву родини Формозових (за сприяння М. Формозова). Позаду напевно колекційні шафи, тобто зйомка була в музеї.

¹ Рік оцінено на основі відомостей про навчання в УсВ (1914–1918) та віку вступу (16 р.), звідки 1914 – 16 = 1898. Відомості про роки повідомив М. Біляшівський (особ. повід.).

² Саме 1918 р. до УсВ прийшов викладачем на кафедру зоології В. Артоболевський, який від початку взявся за розбудову зоологічного музею.

У 1921 р. був співробітником і секретарем Зоологічного музею УАН. У післяквітневський період С. Оболенський зійшовся з багатьма російськими зоологами, а надто з О. Формозовим, у домі якого бував не раз, завдяки чому збереглися і фото, виявлені в архіві Л. Формозової¹. Автор припускає, що С. І. працював у Москві у групі С. Огньова, який готував і видав у 1923 р. книгу «Фауна наземних хребетних Воронежської губернії», а 1924 — «Гризуні Північного Кавказу». Попри все, О. М. Формозов (щоденники) називав його «ленінградським зоологом», тобто С. Оболенський спочатку потрапив до ЗІН (1921–1922 рр.), а звідти — до групи С. Огньова (1921–1923 р.)².

З тих самих щоденників та листів О. Формозова нам відомо про далекосхідні мандри: «10.07.1928... Від Оболеніуса отримав... лист. Він... на тому місці... (Сучан, на північ від Владивостока), робив розкопки у печері». «24.08.1928. Серед листів був один від Оболенського, написаний за день до його від'їзду до Ленінграда. Останнім етапом його подорожі була поїздка в 650 верст на коня на північ від Невера, в район золотоносного Алдану».

Доля науковця трагічна. Оболенського арештували 1935 р., він потрапив до таборів, де під кінець мав можливість долучитися до зоології. У статті 1945 р. з результатами обліків 1942–1943 рр. на «зоні» афіліація вказана як «Карагандинська с.г. дослідна станція». 1945 р. він отримав волю, приїхав до Воронежа, встиг видати декілька статей, а невдовзі загинув у Кам'яному степу, з невідомих причин замерз 1947 або 1948 р. (За Формозовим, «не виключено, що це було самогубство»).

Ключові доробки в галузі теріології

Наукові старті дослідника були в Києві, в УсВ, потім в КПІ і далі в ЗМ ВУАН. У колекціях ННПМ наявні його збори 1919–20 р. з Київщини, Харкова, Білгородщини. У липні-серпні 1920 р. збори його були на Білгородщині (Валуїки), у березні 1922 р. він збирав матеріали на Вороніжчині. У кінці 1922 р. брав участь у з'їзді зоологів у Петербурзі з доповіддю «Звірі Кам'яного степу Воронежської губернії...» (рос.) (Оболенский 1923). Цій темі присвячена і підготовлена згодом стаття — «Нотатки про звірів Кам'яного степу Воронежської губ.» (рос.; Оболенский 1926).

До «східноєвропейського» циклу досліджень належать його праці «Фауна гризунів степів Передкавказзя» (рос.; Оболенский 1935) та «Ховрахи Білорусі» (Оболенский 1927). Надалі тема ховрахів стала центральною: дослідник видав огляди, визначники та ревізії, включно з відновленням забутих підродових груп (Оболенский 1927; Obolensky 1927 та ін.). Серед його доробків — опис нових таксонів, напр. *Urocitellus* Obolensky, 1927.

¹ Відомо, що «перша дружина О. М. Формозова, Любов Миколаївна (у дівочтві Промптова), явно добре ставилася до Оболенського, який багато бував у них удома» (з листа М. Формозова).

² Найімовірніше, контакт з групою С. Огньова (вкл. з К. Воробйовим) стався у Кам'яному степу, де С. Оболенський працював протягом 1921–1922 рр. (період вказано у публікації 1922 р.).

Рис. 1. Сергій Оболенський в компанії теріологів ЗІН, у фондах Лабораторії ссавців (фрагмент): Б. Виноградов, К. Флеров, С. Оболенський. Фото А. Аргиропула, 1926 р., з архіву Л. Формозової (за сприяння М. Формозова).

Важливо: Б. Виноградов — у робочому халаті, інші при краватках; Флеров напевно приїхав з Москви, Оболенський у статті 1926 р. писав, що працює у С. Огнева (= у Москві). З цього випливає, що зустріч могла бути в рамках якоїсь конференції.

У дослідженнях С. Оболенського була виразна орієнтація на тему «шкодочинних гризунів». Про це, зокрема, свідчить і його стаття «Досліди з знищення щурів деякими отрутами» (рос.) (Оболенский & Соколова 1928). Це дослідження з деталями цитовано І. Підоплічком у книзі «Шкідливі гризуни правобережного лісостепу» (1930: 48).

У давніх журналах надходжень відділу зоології ННПМ є записи про передачу ним влітку 1920 р. 14 зразків ссавців¹. Подібні зразки є й у відділі палеонтології ННПМ (*Rattus*, 1920, Білгородська обл., Куликові Липяги). Є серія зборів 1922 р. з мережі Докучаєвських станцій, зокрема й зібраний ним типовий зразок *Mus musculus funereus* Ognev 1924 (№ S-46728 в ЗММУ; Воронізька обл., Бобровський р-н, Докучаївська дослідна станція; 16.03.1922). У базі даних про ссавців є 29 записів про зразки, зібрані С. Оболенським з початку березня 1919 р. до кінця серпня 1920 р.

Колекції він збирав і в Сибіру та Далекому Сході. У щоденниках Формозова зазначено: «24.08.1928. ... Успіхами його я майже вбитий: він зібрав 327 штук [гризунів], серед них *Alticola* — монгольські полівки з хребта Хінгана — надзвичайна новина, і лісовий лемінг». «Східні» дослідження відображено в низці публікацій, серед яких — «Матеріали щодо четвертинної фауни ссавців Сибіру» (англ.; *Obolenskij* 1926) та «Матеріали за фауною гризунів південної частини Єнісейської, Іркутської губерній та Забайкалля» (рос., *Виноградов & Оболенский* 1927).

Важливим дослідженням 1942–1943 рр. «на зоні» — «на землях Карагандинського радгоспу НКВС» стала робота «До методики вивчення динаміки населення дрібних ссавців» (рос.; *Оболенский* 1945), у якій автор показав ефективність моніторингу й прогнозування популяційних хвиль мишовидих гризунів при аналізі сов'язних пелеток. Згодом писав статті про шкодочинних у сільському господарстві гризунів та їх контроль.

¹ Уточнено за сприяння С. Тайкової (ННПМ).

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Сергій Оболенський мав широке коло спілкувань, що позначалося і на нетиповому для тих часів частому співавторстві. У час роботи в КПІ серед його вчинків привертає до себе увагу те, як 1920 р. він віддав свою позицію асистента приятелю і тоді студенту Ф. Добржанському¹. Важливим було спілкування з О. М. Формозовим, який у щоденниках тепло згадував «Оболеніуса». Про нього О. О. Формозов писав (2006): «Оболенський — син княжого роду, здатний теріолог, був людиною екзальтованою. У листах ... він перемещував повідомлення про нові спостереження над гризунами віршами Володимира Соловйова, міркуваннями про музику та еманції духу.»

Відзнаками дослідника є часті цитування його праць. На честь його названо підвид соні з Чорнозем'я: «*Dyromys nitedula obolenskii* Ognev 1923».

Література

- Виноградов, Б. С., С. И. Оболенский. 1927. Материалы по фауне грызунов южной части Енисейской, Иркутской губерний и Забайкалья. *Известия Сибирской краевой станции защиты растений от вредителей (Томск)*, № 2 (5): 25–39.
- Оболенский, С. И. 1923. Звери Каменной степи Воронежской губернии Бобровского уезда. В кн.: *Труды Первого Всерос. съезда зоологов ... в Петрограде* Рос. гидр. ин-т, Петроград, 27.
- Оболенский, С. И. 1926. Заметки о зверях Каменной степи Воронежской губ. *Природа и охота* (Прилож. к журналу «Украинский охотник и рыболов»). Харьков, 7–25.
- Оболенский, С. И. 1927. Заметка о распространении и систематических особенностях крапчатого суслика (*Citellus suslica* Güld.). *Труды Станции по борьбе с вредителями при НИИ сельского и лесного хозяйства*. Минск, 2 (8): 1–9.
- Оболенский, С. И., Н. М. Соколова. 1928. Опыты по истреблению крыс некоторыми ядами. *Защита растений*, № 5–6: 573.
- Оболенский, С. И. 1935. Фауна грызунов степей Предкавказья. *Борьба с грызунами в степях Предкавказья (сб. статей о работах 1932–1934)*. Ростов-на-Дону, 32–41.
- Оболенский, С. И. 1945. К методике изучения динамики населения мелких млекопитающих. *Зоологический журнал*, 24 (1): 48–58.
- Obolenskij, S. 1926. Materials for the Quaternary fauna of mammals in Siberia. *Доклады АН СССР, серия А*, № 3: 35–38.
- Obolensky, S. 1927. A preliminary review of the palaeartic sousliks (*Citellus* and *Spermophilopsis*). *Доклады АН СССР*, № 12: 188–193.

ЗАГОРДНЮК, І. Сергій Оболенський — теріолог, польовик, дослідник степових ссавців. — Нарис про одного з найбільш продуктивних дослідників ссавців, випускника Київського університету, соратника Ф. Добржанського, І. Підоплички, Б. Виноградова, О. Формозова та ін. Дослідник спеціалізувався переважно на вивченні степових комплексів, вивчаючи фауни Слобожанщини, Чорнозем'я, Північного Кавказу, Надволжя, Монголії тощо. Його ключовими об'єктами були гризуни, надто ховрахи, полівки, миші, а напрямками роботи — кісткові матеріали (пелетки сов, виковні зразки, визначення за черепами й зубами) та тема шкодочинних у сільському господарстві гризунів і контролю їхньої чисельності.

¹ Вони напевно були знайомі з часу навчання в УсВ, і Ф. Добржанський був на курс молодшим.